

G. Strauchold

XX-WIECZNA HISTORIA BIAŁORUSI W POGLĄDACH HISTORIOGRAFII POLSKIEJ LAT 1989–2011

Uwolnienie polskich badań naukowych od więzów cenzury w 1989 r., jak i wielkie przemiany geopolityczne na obszarze Związku Sowieckiego i ostateczny rozpad tego państwa (1991) spowodowały narastające zainteresowanie polskich historyków dziejami naszych wschodnich sąsiadów. Tym bardziej, że u naszych granic powstały niezależne państwa: Federacja Rosyjska, Litwa, Ukraina i Republika Białoruś (ogłosiła niepodległość w sierpniu 1991 r.). Zwłaszcza to ostatnie państwo stało się interesującym polem badawczym dla polskich historyków. W dziesięcioleciach po II wojnie światowej na temat sowieckiej Białorusi pisano niewiele, bardziej przyczynkarsko i często w kontekście historii całego Związku Sowieckiego. Zapewne powodem takiej wstrzemięźliwości badawczej mogła być działalność cenzury skutecznie kontrolującej, by zbyt wiele nie pisano o aspiracjach niepodległościowych Białorusinów, zamieszkujących wszak w tym czasie — «na zawsze» w «wiecznym» Związku Sowieckim.

Z braku zatem pogłębionych opracowań historycznych wynikała naturalna chęć wypełnienia pustki badawczej, co zaowocowało opublikowaniem w postkomunistycznej Polsce szeregu opracowań o tematyce białoruskiej. Kolejnym powodem była — i jest — dziejąca się w ciągu ostatnich dwudziestu lat historia i współczesność niełatwych stosunków polsko-białoruskich. Trzeba podkreślić, że i strona białoruska w ostatnich dekadach zrobiła wiele na polu badania historii Polski i wzajemnych, białorusko-polskich stosunków¹. Naturalnie, sprawy białoruskie w sposób niezbyt zasobny, niekiedy incydentalny, wspomniane były w syntezach historii Polski czy powszechnej XX w. i początków XXI w. A zarazem były obiektem szczegółowych analiz w książkach poświęconych wycinkowi historii Białorusi i Białorusinów na tej przestrzeni

¹ Obszerną książkę na ten temat napisał — ze strony polskiej — Zdzisław Winnicki. Por.: *Winnicki Z. Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*. Wrocław, 2003. — Spośród jednych z najnowszych — polskich — publikacji zawierających także artykuły autorstwa białoruskich historyków por.: *Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold*. Wrocław, 2009.

dziejów. Wprowadziłem termin «Białorusini», gdyż o ile termin «Białoruś» («Republika Białoruś») traktuję jako synonim podmiotu państwowego, o tyle «Białorusini» oznaczają ludzi. Wszak zamieszkiwali oni w dużej liczbie II Rzeczpospolitą pomiędzy I a II wojną światową. Ich postawy we wrześniu 1939 r. od momentu wkroczenia na wschodnie ziemie polskiej Armii Czerwonej (17.09.1939 r., co skutkowało trwałym ostatecznym włączeniem ziem zabużańskich do ZSRS),) niejednokrotnie były komentowane przez historiografię polską ostatnich dwóch dekad.

Postanowiłem zawęzić moje studium — będące zaledwie wprowadzeniem do problemu — do XX wieku i pierwszych lat XXI-go stulecia. A i tak nie próbowałem wymienić i omówić wszystkich ważniejszych publikacji na temat Białorusi w XX w. Gdyż musiałbym wówczas napisać książkę? nie zaś ograniczony wymogami wydawniczymi artykuł. Podobnie — szczególnie w przypadku analiz konkretnych, szeroko podanych, problemów — ograniczyłem się na ogół do ich zasygnalizowania, traktując mój artykuł jako — powtarzam — wprowadzenie do problemu i literatury na jego temat.

W XX w. zaszły dramatyczne wydarzenia, gdy doszło do prób stworzenia niepodległej białoruskiej państwowości. Te historyczne starania zostały ukoronowane powstaniem niepodległego państwa białoruskiego w 1991 r. (deklaracja o suwerenności w lipcu 1990 r.) Niemniej — dla spraw zasadniczych nie tylko dla epok wcześniejszych, ale i dla prób zrozumienia kwestii białoruskiej w XX w. należy przypomnieć pochodzące sprzed kilku lat, odnoszące się do średniowiecza i epoki nowożytnej fundamentalne opracowanie białoruskiego historyka i działacza społecznego (polskiego Białorusina) Olega Łatyszonka poświęcone białoruskiej idei narodowej². Zagadnienie to znalazło swój jakby ciąg dalszy w książce poświęconej «powstawaniu Białorusi» autorstwa dominikanina z Witebska Piotra Rudkouskiego, którego książka w 2009 r. ukazała się w języku polskim³.

Należy również — w artykule poświęconym dokonaniom polskiej historiografii — przypomnieć o socjologicznej rozprawie Ryszarda Radzika na temat fenomenu narodu białoruskiego. Stanowi ona dobry wstęp do studiowania spraw naszego wschodniego sąsiada⁴. Podobnie, kompendium wiedzy na temat białoruskiej mniejszości w Polsce w pierwszych latach po II wojnie światowej stanowi opracowanie polskiego historyka narodowości białoruskiej Eugeniusza Mironowicza⁵. Jest to zagadnienie wykraczające poza przyjętą przeze mnie ramę merytoryczną artykułu, niemniej należy zaproponować ewentualnemu czytelnikowi także możliwość zapoznania się z problematyką białoruską w państwie polskim w jego obecnych granicach. Podobnie, jak należy zwrócić uwagę na etnologiczne (etnograficzne) opracowanie próbujące wskazać wyznaczniki tożsamości narodowej białoruskich Polaków⁶. W interesujący sposób w 2000 r. zagadnienia białoruskie przedstawił znany publicysta, dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie (1998–2007), Michał Jagiełło⁷.

Należy przypomnieć istnienie we współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej licznej mniejszości narodowej białoruskiej, zamieszkującej — często zwarcie — «od zawsze», u

² *Łatyszonek O.* Od Rusinów Białych do Białorusinów. U źródeł białoruskiej idei narodowej. Białystok, 2006.

³ *Rudkouski P.* Powstawanie Białorusi. Wrocław, 2009.

⁴ *Radzik R.* Kim są Białorusini? Toruń, 2004.

⁵ *Mironowicz E.* Białorusini w Polsce 1944–1949. Warszawa, 1993.

⁶ Por.: *Kabzińska I.* Wśród «kościelnych Polaków». Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi. Warszawa, 1999.

⁷ *Jagiełło M.* Partnerstwo dla przyszłości. Szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych. Warszawa, 2000.

siebie obszary północno-wschodnie przy granicy z Republiką Białoruś. Spośród tej grupy wywodzi się aktywne grono historyków podejmujących w swych badaniach tematykę Białorusi i Białorusinów.

* * *

Pierwsza fala opracowań na temat Białorusi była widoczna na polskim rynku księgarskim w początkach lat 90. XX w., gdy za wschodnią granicą pojawiła się i krzepła świeża białoruska państwowość. Kiedy sytuacja polityczna tego państwa była jeszcze niepewna, ale gdy zarazem następowało – pod tradycyjnymi symbolami (flaga i herb z «Pogonią» używane w przez Białoruską Republikę Ludową w latach 1918–1919) — białoruskie odrodzenie narodowe (w tym językowe — język białoruski uzyskał status języka państwowego w styczniu 1990 r.). Sytuacja ta w połowie dekady uległa zmianie. W 1995 r. historyczne symbole zostały zarzucone na rzecz przywróconych symboli sowieckich z czasów ZSRS, zaś w państwie ugruntowywała się — istniejąca do dzisiaj — dyktatura Aleksandra Łukaszenki. Powstające w tych zmienionych radykalnie warunkach polskie opracowania historyczne nie musiały w swych interpretacjach dotyczących niemal całego XX w. różnić się w większym stopniu od publikacji z lat 90 r. XX w. Różnica — szczególnie na polu publicystyki historycznej i politologicznej — mogła się pojawić w odniesieniu do lat ostatnich, z przełomu tysiącleci i pierwszej dekady XXI w., gdy w demokratycznym świecie (a szczególnie w Polsce) nasiliła się krytyka łamania praw człowieka na Białorusi.

* * *

Szereg polskich publikacji historycznych podjęło tematykę kształtowania się — poczynając od końca XIX w. — narodowego ruchu białoruskiego i jego starania o budowanie niepodległego państwa po I wojnie światowej.

Wiele interesujących wiadomości na ten temat zawiera tom z serii zajmującej się bilateralnymi stosunkami w historii Polaków z sąsiadami wydawanej przez olsztyńską «Wspólnotę Kulturową Borussia»⁸. Jego autorzy sięgają w krótkich szkicach wspomnianej genezy. Jednakże w o wiele szerszy sposób na ten temat wypowiedzieli się autorzy trzech samodzielnych książek opublikowanych w ciągu ostatnich osiemnastu lat. Stanisław Łaniec w osobnym opracowaniu na ten temat⁹ oraz Eugeniusz Mironowicz¹⁰ i Dorota Michaluk¹¹ w częściach wstępnych swych książek — odpowiednio — dzieła opowiadającego o historii Białorusi w XX w. i studium na temat Białoruskiej Republiki Ludowej z lat 1918–1920.

Autorzy ci zgodnie podkreślali znaczenie rewolucji w Rosji z lat 1905–1907 dla podtrzymania i rozwoju niepodległościowego ruchu białoruskiego. Działaniom tym — na fali wznoszącej się aktywności społecznej — dopomogło wymuszone przez społeczne wystąpienia na władzach carskich zniesienie restrykcji wobec języków narodowych w imperium Romanowych.

Dwóch ostatnich autorów szeroko opisało próby tworzenia suwerennej państwowości białoruskiej na pobjowisku I wojny światowej, w warunkach klęski carskiej Rosji i podwójnej w niej rewolucji. Ale też zarazem w sytuacji, gdy patrioci białoruscy dostali się pomiędzy kamienie młyńskie prących na zachód bolszewików i budujących swoje państwo i wschodnią strefę wpływów — bezpieczeństwa Polaków. Uwarunkowania te i ich skutki przedstawił

⁸ Por.: Tematy polsko-białoruskie. Historia. Literatura. Edukacja / Red. Robert Traba. Olsztyn, 2003.

⁹ Łaniec S. Białoruś w dobie kryzysu społeczno-politycznego (1900–1914). Olsztyn, 1993.

¹⁰ Mironowicz E. Białoruś. Warszawa, 2007.

¹¹ Michaluk D. Białoruska Republika Ludowa 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowości. Toruń, 2010.

Edward Czapiewski, skupiając się na zaistnieniu w pierwszych miesiącach 1919 r. na terenach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego Litewsko-Białoruskiej Republiki Radzieckiej¹².

Sięgając czasów wcześniejszych E. Mironowicz wskazał na zawiłą na przełomie XIX/XX w. sytuację białoruskich niepodległościowców, gdy ich aktywność traktowana była przez Rosjan jako polska intryga, zaś przez Polaków jako intryga rosyjska. Początek białoruskiej, efemerycznej — z przyczyn wskazanych powyżej — państwowości w pierwszych latach po Wielkiej Wojnie nazwał «bardziej <...> ideą niż realnym tworem politycznym»¹³. D. Michaluk w obszernej (597 stron, liczne fotografie i mapy) książce, znakomicie udokumentowanej (archiwalia i opracowania polskie, rosyjskie, białoruskie, ukraińskie, litewskie) krok po kroku przedstawiła i zanalizowała dzieje Białoruskiej Republiki Ludowej. W pogłębionej analizie wskazała — co zauważył też Mironowicz — na złożoność sytuacji białoruskiego ruchu niepodległościowego w sytuacji, gdy nie mógł on być pewien jednoznacznego poparcia ze strony nawet części elit białoruskich. Nieliczna armia państwa składała się z ochotników. Nie była ona w stanie stawić skutecznego oporu zaborczym sąsiadom¹⁴. Mimo militarnej współpracy — *nolens volens* — części oddziałów białoruskich (podobnie było w przypadku Ukraińców) z Wojskiem Polskim, Białorusi nie uzyskali nawet namiastki własnej państwowości. W 1921 r. w traktacie ryskim Polacy oddali kwestię białoruskiej państwowości bolszewikom...

Zagadnienie budowania wschodnich granic przez świeżo powstałe państwo polskie było wielokrotnie poruszane przez polską historiografię. Siłą rzeczy w tych rozważaniach w mniejszym lub większym stopniu przewijały się wątki białoruskie. Przy czym *gros* polskich opracowań dotyczy dokonań polskiej myśli politycznej dotyczącej kształtu granic wschodnich i faktycznego ich budowania. Czy to drogą faktów militarnych czy dyplomatycznych. Nie dotyczą one zatem bezpośrednio historii Białorusi w latach bezpośrednio po I wojnie światowej. Tematyka białoruska pojawia się w nich przeważnie jako przedmiot, co do którego Polacy mieli pewne zamiary. Nie zaś jako podmiot, z którym polskie elity polityczne i wojskowe zamierzały prowadzić równorzędną politykę¹⁵. Aczkolwiek nie można pominąć koncepcji Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, który próbował realizować idee konfederacji (dość mgliście pojętej i nigdy niesprawdzonej w praktyce) z Polską państw-narodów położonych na wschód od polskiego zwartego obszaru etnograficznego zasiedlenia. Temu zagadnieniu poświęcone zostały spore fragmenty książek i studiów Wiesława Balceraka, Włodzimierza Sulei, Marka K. Kamińskiego i Michała J. Zachariasa, Antoniego Czubińskiego¹⁶. W mniejszym stopniu, ale też dość szczegółowo, kwestie budowania polskich granic wschodnich ukazały syntezy historii Polski¹⁷.

¹² Czapiewski E. Białoruś między polską a Rosją Radziecką — Litbiel (1919–1920) // Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej / Red. E. Czapiewski i G. Strauchold. Wrocław, 2009.

¹³ Mironowicz E. Białoruś. S. 7.

¹⁴ Por.: Koseski A. Białoruskie formacje zbrojne // Polska — Białoruś 1918–1945 / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa, 1994.

¹⁵ Por.: Gomółka K. 1) Sprawa białoruska w koncepcjach Narodowej Demokracji w latach 1918–1922 // Polska — Polacy — mniejszości narodowe / Red. Wojciech Wrzesiński. Wrocław, 1992; 2) Między Polską a Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922. Warszawa, 1994.

¹⁶ Por.: Balcerak W. Sprawa białoruska a polityka odradzającej się Rzeczypospolitej // Polska — Polacy — mniejszości narodowe / Red. Wojciech Wrzesiński. Wrocław, 1992; Suleja W. Józef Piłsudski. Wrocław, 1995; Kamiński M., Zacharias M. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939. Warszawa, 1998; Czubiński A. Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921. Toruń, 2002.

¹⁷ Por.: Czubiński A. Historia Polski 1864–2001. Wrocław, 2002; Nałęcz T. Odzyskana niepodległość // Samsonowicz H., Tazbir J., Lepkowski T., Nałęcz T. Polska. Losy państwa i narodu do 1939 roku. Warszawa, 2003; Kaczmarek R. Historia Polski 1914–1989. Warszawa, 2010.

* * *

Historię Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej szeroko opisał E. Mironowicz. Nie zawahał się on przed osądem, iż pod władzą bolszewików, w warunkach leninowskiego eksperymentu narodowego, istniało «niemal» białoruskie państwo narodowe, w którym Białorusini cieszyli się wielkimi swobodami językowymi i kulturalnymi. Chłopi zaś przywilejami. Potem — nadeszła kolektywizacja, zwalczanie narodowych i kulturowych tradycji białoruskich — rusyfikacja, wreszcie wielki terror. Jego symbolem są podmińskie Kuropaty, gdzie według szacunków w latach 1937–1939 wymordowano ponad 100 000 ludzi. Społeczność białoruska została pozbawiona elit¹⁸. Terror ten spowodował ogromne wyrwy wśród miejscowych Polaków. Jak wykazał historyk Mikołaj Iwanow spośród wszystkich narodów Związku Sowieckiego najwięcej — proporcjonalnie — w latach 30. XX w. zginęło Polaków¹⁹. Potem, w warunkach dokonanego kosztem ziem polskich zaboru sowieckiego z 1939 r. w kolejnych falach ludność polska była deportowana w głąb ZSRS. Także z terenu tzw. Białorusi zachodniej, od 1939 r. integralnej — prawem siły — części sowieckiej republiki białoruskiej. Wyczerpujące — jak na stan dostępnych w latach 90. XX w. archiwów sowieckich — opracowania na ten temat przygotował wrocławski zespół historyków pod kierownictwem Stanisława Ciesielskiego²⁰. Na kolejną zmianę ilości — *in minus* — Polaków na Białorusi wpłynęły skutki II wojny światowej, gdy w drugiej połowie lat 40. XX w. dokonana się tzw. repatriacja (ekspatriacja) Polaków do Rzeczypospolitej w jej nowych zupełnie granicach²¹.

* * *

Do dnia dzisiejszego duże emocje wśród Polaków budzi zachowanie mniejszości narodowych na kresach wschodnich wobec Armii Czerwonej, która 17. września 1939 r. — w wyniku porozumienia Józefa Stalina z Adolfem Hitlerem — najechała na Polskę. W tym czasie — od 1. września — zmagając się z najazdem niemieckim. Opór stawiany Rosjanom przez polskie oddziały osłowne zasadniczo nie stanowił osi mego zainteresowania. Niemniej pragnę przywołać jedno z najnowszych opracowań na ten temat autorstwa Tomasza Głowińskiego. Ukazało się ono w języku polskim i — osobno w Mińsku — w języku białoruskim (wydawnictwo ARCHE)²².

W kolejnym (piątym, z 2005 r.) wydaniu książki Andrzeja Paczkowskiego o historii Polski w półwieczu 1939–1989 mowa jest o powstawianiu w większości — «zwłaszcza mniejszych» miast i wsi na kresach «ochotniczych milicji, rekrutujących się głównie z Białorusinów, Ukraińców i Żydów, które wspomagały w utrzymywaniu (nowego) porządku» nowe, sowieckie władze. Rafał Wnuk w 2010 r. napisał, iż owe formacje tworzyły podstawę grup zbrojnych — wspomaganych przez dywersantów sowieckich – rozbrajających

¹⁸ Mironowicz E. Białoruś. S. 8, 72, 94.

¹⁹ Iwanow M. Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939. Warszawa; Wrocław, 1991. Por. też: Kościuk M. Czynniki polski w stalinowskiej polityce represyjnej lat trzydziestych na Białorusi // Polska — Białoruś 1918–1945 / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa, 1994; Michniuk W. Z historii represji politycznych przeciwko Polakom na Białorusi w latach trzydziestych // Polska — Białoruś 1918–1945 / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa, 1994.

²⁰ Por.: Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A. 1) Masowe deportacje radzieckie w okresie II wojny światowej. Wrocław, 1994; 2) Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim. Toruń, 2003.

²¹ Przemiany narodowościowe na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948 / Red. Stanisław Ciesielski. Toruń, 2003.

²² Głowiński T. Zapomniany garnizon. Oddziały Korpusu Ochrony pogranicza w Iwieńcu w latach 1924–1939. Wrocław, 2009.

żołnierzy polskich z rozbitych jednostek wojskowych, mordujących «wrogów klasowych» i pracowników administracji państwowej. Jak stwierdził, przypadki atakowania zwartych oddziałów polskich były rzadkie (jak na przykład w Grodnie). Jednak o wiele szerszy zasięg miała akcja uroczystego witania wkraczającej Armii Czerwonej. Miało to się dokonywać częściowo spontanicznie, a częściowo z inspiracji miejscowych komunistów. Ten wachlarz zachowań uzupełnił Czesław Łuczak, wskazując, iż na listach przedstawicieli nowej administracji znaleźli się przede wszystkim — «z góry wyznaczeni, dyspozycyjni kandydaci» — narodowości ukraińskiej, białoruskiej i żydowskiej²³.

Bardziej wyważoną, bo nie ograniczoną koniecznością syntetycznego przekazu, ocenę powyższych zjawisk dał Daniel Boćkowski wskazując na obligatoryjne, odgórne, uznanie za wrogów władzy sowieckiej właśnie Polaków. Ten wprowadzony przez zdobywców podział na «swoich» (Białorusinów i Żydów) i «obcych» (Polaków) zaowocował — «brzemieniem w skutkach» podziałem na «My» (zepchnięci na dół drabiny społecznej Polacy) i «Oni» (Białorusini). Białorusini mieli powszechnie, w świadomości polskiej, «cieszyć się z upadku Polski, rabować polskie majątki»²⁴. Polecam tę analizę, której w tym artykule nie mogę *in extenso* przytoczyć.

E. Mironowicz starał się sądy wielu polskich autorów stonować. Wskazywał na złożoność postaw ludności białoruskiej wobec wkraczającej Armii Czerwonej. Przywoływał dla podparcia swych sądów bardziej obiektywne — jego zdaniem — opracowania polskie²⁵. Twierdził, iż powitalne bramy triumfalne stawiano tam, gdzie istniały «niegdyś struktury Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi lub gdzie w szczególnie sposób dały się odczuć policyjne represje (polskie. — G. S.) przed rokiem 1939». Potwierdził jednakże fakt walk partyzanckich formacji zorganizowanych przez białoruskich i żydowskich komunistów z wojskiej i policją polską. Polem takowych działań miała być najczęściej Grodzieńszczyzna, gdzie dochodziło do atakowania dworów, posterunków polskiej Policji Państwowej i mniejszych oddziałów Wojska Polskiego.

Eugeniusz Mironowicz podsumowując problem zaznaczył, iż

...w skali całości ziem inkorporowanych do ZSRR ekscesy antypolskie stanowiły sporadyczne wypadki w zachowaniu ludności białoruskiej lub żydowskiej. Natomiast wielu przedstawicieli inteligencji polskiej i ziemian znajdowało schronienie w chatach białoruskich przed poszukującymi ich funkcjonariuszami sowieckiej policji politycznej.

Zdaniem tego historyka «przytłaczająca większość» Białorusinów zmianę państwowości przyjęła «z rezerwą i obojętnością». Aczkolwiek zarazem zaznaczył, że większość białoruskich polityków (dotychczasowych obywateli polskich) fakt inkorporacji do ZSRS przyjęła «z zadowoleniem». Bo było to jednak zjednoczenie ziem białoruskim w jednym organizmie²⁶.

²³ Por.: *Paczkowski A.* Pół wieku dziejów Polski. Warszawa, 2005. S. 19; *Wnuk R.* Między Scyllą a Charybdą. Niemiecka i sowiecka okupacja Polski 1939–1941 // *Niepiękny wiek XX* / Red. Jerzy Eisler i in. Warszawa, 2010. S. 130; *Łuczak Cz.* Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej. Poznań, 1993. S. 510.

²⁴ *Boćkowski D.* Na zawsze razem? Polacy, Białorusini, Żydzi a władza radziecka na północno-wschodnich ziemiach II RP w czasie II wojny światowej // *Naród — Państwo Europa Środkowa w XIX i XX wieku* / Red. Artur Patek i Wojciech Rojek. Kraków, 2006. S. 171–172.

²⁵ Por.: *Wierzbicki M.* Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939–1941. Warszawa, 2000; *Śleszyński W.* Okupacja sowiecka na Białostoczczyźnie w latach 1939–1941. Białystok, 2001.

²⁶ *Mironowicz E.* Białoruś. S. 147–149.

W dalszych częściach tego interesującego opracowania została zawarta analiza polityki sowieckiej wobec ludności wcielonych ziem białoruskich. Od radości z pełnych towarów sklepów (do czasu wyczerpania się zawartości przejętych polskich magazynów) i wprowadzenia szkolnictwa białoruskiego (prześladowanego w przeszłości przez władze polskie. — G. S.) do prześladowania przez bolszewików cerkwi prawosławnej i deportacji ludności²⁷.

* * *

Niesamowicie poplątane, tragiczne losy Białorusinów i ich idei państwowej podczas wojny niemiecko-sowieckiej (1941–1945) i niemieckiej okupacji Białorusi opisał w 1993 r. polski historyk, Białorusin Jerzy Turonek. Na niego wielokrotnie w swych rozważaniach powoływał się E. Mironowicz²⁸.

Nie miejsce tu — przy ograniczonej wielkości artykułu — na szczegółowe opisywanie historii niemieckiej okupacji Białorusi. Należy jednak — za wyżej wspomnianymi autorami — przypomnieć o stalinowskiej polityce spalonej ziemi w trakcie odwrotu Armii Czerwonej latem 1941 r. Spowodowała ona ogromne straty (np. palenie zabudowań i zboża) nie wynikające z bezpośrednich działań wojennych. Trzeba też przypomnieć o wielkiej aktywności komunistycznej, antyniemieckiej partyzantki, która — będąc także odpowiedzią na terror niemiecki — była również, jakże często, przekleństwem dla miejscowej ludności.

Wielkim oszustwem wobec białoruskich, antysowieckich działaczy niepodległościowych były przejściowe koncesje niemieckiej okupacyjnej administracji wobec białoruskich aspiracji niepodległościowych. Za które ludzie ci zapłacili straszliwą cenę. Ci, którzy uciekli za wycofującym się Wehrmachtem byli ścigani przez sowiecką policję polityczną po całej Europie i zabijani przy poparciu angielskich i amerykańskich sojuszników Stalina.

* * *

Wśród najnowszych opracowań polskich podejmujących problematykę białoruską po II wojnie światowej należy wskazać wysoko ocenioną książkę Małgorzaty Ruchniewicz. Badaczka zanalizowała rzadko poruszane w polskiej historiografii zagadnienie wsi zachodniobiałoruskiej (zatem leżącej na obszarach wcielonych do ZSRS w 1939 r.) od wyparcia Niemców do śmierci Stalina. Gdy różnymi metodami — także przez restrykcyjną politykę podatkową — zmuszano chłopów do poparcia kolektywizacji wsi²⁹.

Dzieje Białorusi po II wojnie światowej opisał komplementarnie wielokrotnie przeze mnie przywoływany Eugeniusz Mironowicz. Dla lepszego zrozumienia sytuacji na Białorusi dzisiejszej należy poświęcić uwagę jego charakterystyce okresu, gdy liderem białoruskich komunistów był Piotr Maszerau (1965–1980). Warto przytoczyć obszerny fragment rozważań Mironowicza na ten temat:

Po latach niewiarygodnego wysiłku całego społeczeństwa towarzyszącego dobudowie kraju ze zniszczeń wojennych oraz podczas wznoszenia wielkich inwestycji socjalizmu nastąpił okres konsumpcji. Telewizor, radio, pralka, lodówka i wczasy nad Morzem Czarnym stały się standardem życia przeciętnego mieszkańca Białorusi. Po kilku latach oczekiwania każdy mógł liczyć na mieszkanie w jednym z gigantycznych blokowisk wyrastających na obrzeżach miast obwodowych (województzkich. — G. S.)³⁰.

²⁷ Ibid. S. 159, 162–163.

²⁸ Por.: *Turonek J.* Białorus pod okupacją niemiecką. Warszawa, 1993.

²⁹ Por.: *Ruchniewicz M.* 1) Wieś zachodniobiałoruska 1944–1953. Wybrane aspekty. Wrocław, 2010; 2) Polityka podatkowa wobec wsi w latach 1947–1948 jako jeden z instrumentów kolektywizacji zachodnich obwodów Białorusi // Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold. Wrocław, 2009.

³⁰ Por.: *Mironowicz E.* Białoruś. S. 266.

To się zaczęło zmieniać na gorsze bardzo późno. Jeszcze w 1988 r. na Białorusi — gdy walił się Związek Sowiecki — odnotowano ośmioprocentowy «wzrost produkcji przemysłowej»³¹. W tym to kontekście — co już nie raz podnosiłem — trzeba próbować oceniać postawy wielu Białorusinów nawet dzisiaj, po kilku dziesięcioleciach. Choć niewątpliwie wiele do myślenia ludziom tym dała straszliwa katastrofa atomowa w Czarnobyli w 1986 r. ... W pięć lat potem przestał istnieć Związek Sowiecki.

* * *

W 1996 r. książkę o historii stosunków międzynarodowych po II wojnie światowej opublikował Józef Kukułka. W historycznych i zarazem politologicznych rozważaniach zanalizował trudny proces rozpadu ZSRS i funkcjonowanie powstałej w wyniku rozpadu imperium Wspólnoty Niepodległych Państw. W której Białoruś ważną niebagatelną rolę. Autor zwrócił uwagę na element na nie zawsze spostrzegany przez polską opinię publiczną. Mianowicie na istniejący na Białorusi sentyment do systemu sowieckiego gwarantującego w przeszłości stabilizację ekonomiczną i socjalną. Z kolei w najnowszej (2005) polskiej syntezie historii Rosji wskazano, iż czasy sowieckie na Białorusi zaowocowały skutecznością komunistycznych zabiegów denacjonalizacyjnych. Bardzo utrudniało to nielicznym elitom niepodległościowym zaszczepianie ludności państwa przywiązania do faktu posiadania własnego państwa. Tym bardziej, że — jak wskazał E. Mironowicz — w ciągu dziesięcioleci władze sowieckie wykreowały wśród Białorusinów «wyidealizowany» obraz świata. Jednoznacznie prorosyjski i zasadniczo antyzachodni. W dalekosiężnym i jakże skutecznym efekcie tych działań krytykowanie na Białorusi komunizmu po 1990 r. było traktowane przez wielu jej mieszkańców jak zanegowanie «dorobku ich życia».

Splot powyższych okoliczności uwidocznił się podczas wyborów prezydenckich w 1994 r. W efekcie w 50. rocznicę wyzwolenia Białorusi spod okupacji niemieckiej premier Rosji W. Czernomyrdin i premier Białorusi W. Kiebicz podpisali trzy umowy integracyjne. Za tymi aktami poszły następne. Szereg dokumentów przybliżających te państwa w tymże 1995 r. podpisali prezydenci A. Łukaszenka i B. Jelcyn. W ślad za tym w Mińsku zaostrzyła się krytyka planów poszerzenia na wschód Paktu Północnoatlantyckiego — z wyraźnym wskazaniem na Polskę³².

W wydanej w ostatnim czasie książce Romana Kuźniara (2011) poświęconej stosunkom międzynarodowym po zakończeniu «Zimnej Wojny» (1989) podkreślono «liczne» problemy dotyczące państw sukcesyjnych po rozpadzie ZSRS³³. Wynikające także z własnego ich «niedorozwoju». Przez co rozumie ich niedostosowanie do harmonijnego funkcjonowania poza imperium, jako całkowicie suwerennego podmiotu międzynarodowego. W przypadku Białorusi sentymenty te zostały pogłębione — jak napisał Wojciech Roszkowski — przez głęboki kryzys gospodarczy nękający to państwo w latach 1990–1996³⁴.

Kuźniar — w odróżnieniu od tez Kukułki sprzed piętnastu lat — stwierdził, iż podejmowane w tym czasie przez Moskwę wysiłki integracyjne (Wspólnota Niepodległych Państw) nie przynosiły wymiernych rezultatów. A przecież Rosja — jak podkreślili autorzy jednej z syntez historii II połowy XX w. — nie rezygnowała z wysiłków dla utrzymania swych

³¹ Mironowicz E. Białoruś. S. 268.

³² Por.: Kukułka J. Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–1996. Warszawa, 1996. S. 510–511; Bazyłow L., Wieczorkiewicz P. Historia Rosji. Wrocław, 2005. S. 558–559; Mironowicz E. Białoruś. S. 8.

³³ Kuźniar R. Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku. Warszawa, 2011. S. 251.

³⁴ Roszkowski W. Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku. Warszawa, 1997. S. 522.

wpływów politycznych w obszarze postsowieckim³⁵. Komentując zwycięstwo A. Łukaszenki w wyborach prezydenckich w 1994 r. W. Roszkowski podkreślił w 1997 r., iż Łukaszenka «były funkcjonariusz partyjny z sowchozu» podjął działania dla ograniczania suwerenności państwa białoruskiego. Obok zmiany flagi i herbu państwa przywrócono językowi rosyjskiemu pozycję języka urzędowego. Prezydent nie zawahał się też przed bezwzględny tłumieniem protestów opozycji demokratycznej³⁶.

Białoruś pod rządami Łukaszenki odeszła od wysokiego dotąd zainteresowania przybliżania się do Europy. Co więcej, polityka wewnętrzna Łukaszenki cieszyła się «poparciem wyraźne większości społeczeństwa, w którym syndrom *homo sovieticus* był szczególnie mocno zakorzeniony». Prezydent podpisał z Rosją szereg traktatów, które zakładały postępujące zbliżenie (a nawet integrację) dwóch państw. Ci ciekawe, jego pośpiech wzbudził wątpliwości Rosji, dla której bliższe związki z autorytarnym prezydentem zaczęły ciążyć w kontekście stosunków Moskwy z demokratycznym Zachodem. Jak zauważył Kuźniar — Białoruś od końca lat 90. stała się w Europie politycznym skansenem. Tymczasem Łukaszenka rządził nieprzerwanie, nie cofając się przed łamaniem demokratycznych procedur, które mogłyby odsunąć go od władzy. Na jego korzyść grało przywiązanie Białorusinów do «postsowieckiego stylu władzy», ale i znakomita do końca pierwszej dekady XXI w. kondycja gospodarcza państwa zaopatrywanego (subsydiowanego) — do czasu — przez Rosję w tanie surowce energetyczne³⁷.

Wśród wydanych w ostatnich latach (2004) syntez historii powszechnej spore zainteresowanie wewnętrznymi problemami Białorusi przejawiał jeden z jej autorów — Artur Gruszczak. W rozdziale pod wymownym tytułem «Powrót dyktatury na Białorusi» dość dokładnie opisał mechanizm demontażu rządzącej demokracji niepodległego od kilka lat państwa przez zwolenników dawnych porządków z Aleksandrem Łukaszenką na czele. Zdaniem autora dążenia Białoruskiego Frontu Narodowego do umocnienia niepodległości, demokracji a zarazem do przeprowadzenia — zawsze niepopularnych — reform rynkowych nie wzbudziły entuzjazmu «zsowietyzowanego, pozbawionego mocnych korzeni patriotycznych społeczeństwa białoruskiego». W takich warunkach wybory prezydenckie w 1994 r. zdecydowanie (81,7 % głosów) wygrał A. Łukaszenka szermujący hasłami walki z przekupstwem, złodziejstwem i marnotrawieniem majątku narodowego. A przecież — jak podkreślił autor — już w kilka miesięcy później okazało się — co ujawniła opozycja — iż nowa administracja prezydencka pogrążyła się w korupcji i nielegalnych transakcjach handlowych. Prezydent, dążąc do dyktatury, we wrześniu 1995 r. zniósł — dekretem, zatem drogą pozaparlamentarną — immunitet posłów do Rady Najwyższej (parlamentu), zawiesił działalność niepodporządkowanych mu związków zawodowych i nakazał prokuraturze śledzenie partii politycznych. W ścisłej współpracy (mediacja) z Rosją rozstrzygnął też na swoją korzyść spór o zmiany w konstytucji państwa. W 1999 r. władze zaostrzyły walkę z opozycją i uznały za zamach stanu niezależne wybory prezydenckie. Także w latach następnych, wobec widocznej słabości opozycji, pozycja prezydenta była niezagrożona³⁸.

³⁵ Kuźniar napisał m. in.: «Pomimo historycznie ukształtowanej zależności od Rosji i utrzymującej się, choć toniejącej wspólnoty interesów, nowe państwa starały się chronić swą niezależność i każdy kolejny rok ich nawet niepełnej samodzielności utrzymywał ich odrębność i zdolność do nieulegania naciskom Rosji» (*Kuźniar R. Pozimnowojenne dwudziestolecie... S. 251, 252–253*). Por. też: *Wielka historia świata. T. 12: Od drugiej wojny światowej do XXI wieku / Red. Wojciech Rojek. Warszawa, 2006. S. 279.*

³⁶ Por.: *Roszkowski W. Półwiecze. Historia polityczna świata... S. 522–523; Wielka historia... S. 280.*

³⁷ *Kuźniar R. Pozimnowojenne dwudziestolecie... S. 258–259, 425.*

³⁸ *Gruszczak A. Powrót dyktatury na Białorusi // Historia polityczna świata XX wieku 1945–2000 / Red. Marek Ban-kowicz. Kraków, 2004. S. 791–793.*

W 2007 r. w serii wydawniczej «Historia państwa świata w XX wieku» obszernie o Białorusi wypowiedział się E. Mironowicz. Licząca ponad 400 stron książka jest kompendium historycznym Białorusi i Białorusinów w XX w. Jej część poświęcona została narastaniu — jak na realia białoruskie — fermentu narodowego w tej sowieckiej republice, już poczynając od drugiej połowy lat 70. XX w. (napisany w rzadko używanym języku białoruskim «List do rosyjskiego przyjaciela»). Autor dokładnie opisał dokonywane w latach 1989–1995 przemiany ustrojowe, dziejące się już od pewnego momentu w niepodległym państwie. Potem przedstawił narastającą noc rządów Łukaszenki. We fragmencie pod znamienym tytułem «Dokąd prowadzi Białoruś Alaksandr Łukaszenka?» opisał mechanizmy i czyny kierujące państwo ku stopniowej utracie suwerenności i ku bezwzględnej dyktaturze. Wskazał także problematykę Związku Polaków na Białorusi, wokół którego — już po wydaniu jego książki — rozgorzała prawdziwa walka inspirowana przez białoruskie władze państwowe, pragnące spacyfikować niezależną od nich dużą organizację społeczną. Genezę ZPnaB (powstał w czerwcu 1990 r.) w latach ostatnich przedstawił Aleksander Srebrakowski³⁹.

Problematykę polskiej mniejszości – co prawda jeszcze sprzed dramatu lat ostatnich — interesująco w serii szkiców poruszył historyk i politolog niezmiernie zasłużony dla pamięci także i o polskiej historii ziem zabużańskich, Zdzisław Julian Winnicki. Czytelnikom zainteresowanych poznawaniem świata rodzącej się niepodległości Białorusi i rodzącego się przypominania polskich korzeni wielu jej mieszkańców gorąco polecam «Szkice i obrazki zaniemeńskie»⁴⁰.

* * *

Wydarzenia za wschodnią granicą musiały interesować, a nawet bezpośrednio angażować — choćby ze względu na istniejąca tam dużą polską mniejszość narodową — demokratyczne rządy w Polsce. Także i historycy poruszali kwestie wzajemnych stosunków w kolejnych książkach. Antoni Dudek w syntezie wydanej w 2007 r. zwrócił uwagę, iż w początkach lat 90. XX w. spośród wszystkich państw postsowieckich Białoruś cieszyła się najmniejszym zainteresowaniem polskiej dyplomacji. I to pomimo wzajemnego podpisania w 1991 r. deklaracji o dobrym sąsiedztwie⁴¹.

W publikacji z 2003 r. na coraz gorszy stan stosunków polsko-białoruskich, poczynając od objęcia władzy przez A. Łukaszenkę (1994), zwrócił uwagę Wojciech Roszkowski. Zauważył też, że na pogorszenie stosunków z Białorusią (i w ogóle wschodnimi sąsiadami) wpłynęło zaostrenie przez Polskę — pod naciskiem Unii Europejskiej — zasad odpraw celnych na granicach, co utrudniło wzajemną wymianę handlową. Pod koniec lat 90 r. XX w. stosunki Warszawy z Mińskiem były już tak złe, iż w trakcie obrad Organizacji Bezpieczeństwa W Europie (OBWE) doszło do szermierki słownej prezydentów A. Kwaśniewskiego i A. Łukaszenki dotyczącej łamania na Białorusi praw człowieka⁴².

Powyższe opinie Roszkowskiego powtórzył Andrzej Chwalba, który w 2005 r. napisał, iż w okresie po rozpadzie ZSRS «spośród wszystkich sąsiadów gorsze niż z Rosją kontakty mieliśmy tylko z Białorusią. Krajem, który w najwyższym stopniu — zdaniem tego historyka — zachował najwięcej cech «starego radzieckiego systemu». A jednak, pomimo

³⁹ Srebrakowski A. Powstanie Związku Polaków na Białorusi oraz Związku Polaków na Litwie // Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold. Wrocław, 2009.

⁴⁰ Winnicki Z. Szkice i obrazki zaniemeńskie. Wrocław, 2000.

⁴¹ Dudek A. Historia polityczna Polski 1989–2005. Kraków, 2007. S. 152–153.

⁴² Roszkowski W. Najnowsza historia Polski 1980–2002. Warszawa, 2003. S. 224, 228, 233.

dyktatorskich tęsknot prezydenta Łukaszenki, to właśnie Polska, w odróżnieniu od innych krajów Unii Europejskiej, utrzymywała z Mińskiem «dość intensywne kontakty». I tak przecież utrudnione koniecznością wprowadzenia wiz na wschodnich granicach po przystąpieniu Warszawy do UE⁴³. Na szkodliwość dla polskiej polityki wschodniej, narzucającej Warszawie konieczność wprowadzenia wiz dla mieszkańców swych najbliższych wschodnich sąsiadów — w tym dla Białorusi zamieszkiwanej przez liczną polską mniejszość narodową — wskazał w politologicznym wywodzie z 2010 r. Piotr Mickiewicz. Co więcej, napisał wprost, iż «Zakres podejmowanych działań — w ramach rozwiązań z Schengen [o ruchu bezwizowym obywateli państw zintegrowanej Europy związanych tym układem] — wobec wschodnich sąsiadów, a zwłaszcza Ukrainy i częściowo Białorusi, nie był w pełni zgodny z polską racją stanu». Zatem — jego zdaniem — obostrzenia graniczne, skądinąd zrozumiałe w kontekście polityki Unii Europejskiej niekorzystnie wpływały — i nadal wpływają — na polsko-białoruską wymianę gospodarczą, a zatem i na bilateralne stosunki polsko-białoruskie⁴⁴.

Powyższa opinia, już niehistoryczna, a będąca pochodną analizy politologicznej, sięgającej w przyszłość, została uzupełniona przez P. Mickiewicza pesymistycznym osądem, iż Polska — jako samodzielny czynnik — nie ma większych możliwości wpływania na kształt współpracy ze swoimi wschodnimi sąsiadami w kwestii wzajemnego bezpieczeństwa. W efekcie — biorąc pod uwagę to, na co pozwalają Warszawie instytucje europejskie — Polska może jedynie budować «kordon antyprzestępczy» na swych wschodnich granicach⁴⁵.

Данные о статье:

Автор: Страухольд, Гжегош, доктор истории, профессор Университета Вроцлава, Вроцлав, Польша, strauchold@tlen.pl.

Заголовок: XX-wieczna historia Białorusi w poglądach historiografii polskiej lat 1989–2011 [История Белоруссии в XX веке в польской историографии 1989–2011 гг.]

Резюме: Тесные исторические польско-белорусские связи, наличие в республике Беларусь польского населения обеспечили интерес польских ученых к белорусской проблематике. После демократизации польской политической системы в 1989 г., а также образования в результате распада Советского Союза независимого государства Республика Беларусь, польские историки могут высказывать свое мнение без цензуры. Особенно трудно обсуждаются последние страницы истории Беларуси в XX веке, идет переоценка взаимоотношений в 1921–1939 гг., когда Беларусь была разделена между Польшей и СССР. С большой долей эмоциональности исследуются годы Второй мировой войны, когда — с сентября 1939 г. — белорусские земли были объединены в рамках Советского Союза. Отдельный интерес представляет история Беларуси в течение двух десятилетий после 1991 г., когда Республика Беларусь первоначально была демократическим государством, а потом уже несколько лет переживает режим антидемократической диктатуры.

Ключевые слова: Белоруссия, Польша, история Восточной Европы в XX в., историография

Information about the article:

Author: Strauchold, Grzegorz, Doctor of Historical Science, Wrocław University, Wrocław, Poland, strauchold@tlen.pl

Title: History of the 20th century Byelorussia in Polish historiography of 1989–2011

Abstract: Since democratisation of Polish political regime in 1989 Polish historians have been free to express their views under no censorship. In the years 1989–1991 the Soviet Union came to disintegration. In

⁴³ Chwalba A. III Rzeczpospolita. Raport specjalny. Kraków, 2005. S. 227.

⁴⁴ Mickiewicz P. Polska wobec wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2009 // Polska i sąsiedzi. Studia z dziejów kultury, gospodarki i myśli politycznej. Pruszczyk, Gdańsk; Słupsk, 2010. S. 370–371.

⁴⁵ Mickiewicz P. Polska wobec wschodniego wymiaru... S. 375.

its stead many independent countries were created, including the Republic of Belarus. Due to the large Polish minority there as well as historically close Polish-Belarusian relations, Polish historians have frequently spoken of Belarus. Particularly, of its modern history in the 20th century, while after the 1st World War independent Belarus was born just between Poland experiencing its revival and Russia experiencing its civil war. Mutual relations in the years 1921–1939, when Belarus was divided between Poland and the USSR, still cause vivid reactions of Polish historians. Even stronger emotions are triggered by the period of the 2nd World War, when – starting from September 1939 – Belarusian territories were united under the Soviet Union. Some Polish historians are especially interested in last two decades after 1991, when the independent Republic of Belarus has existed – in the beginning, as a democratic country, but later and for many years, as an anti-democratic dictatorship.

Key words: Byelorussia, Poland, History of the Eastern Europe in the 20th century, historiography

References:

- Balcerak, Wiesław. Sprawa białoruska a polityka odradzającej się Rzeczypospolitej, in *Polska — Białoruś 1918–1945* / Red. Wiesław Balcerak, Warszawa: Instytut Historii PAN. Stowarzyszenie Współpracy Polska–Wschód. Stowarzyszenie Polska-Białoruś, 1994. S. 6–31.
- Bazyłow, Ludwik; Wieczorkiewicz, Paweł. *Historia Rosji*. Wrocław: «Ossolineum», 2005. 632 s.
- Boćkowski, Daniel. Na zawsze razem? Polacy, Białorusini, Żydzi a władza radziecka na północno-wschodnich ziemiach II RP w czasie II wojny światowej, in *Naród — Państwo Europa Środkowa w XIX i XX wieku* / Red. Artur Patek i Wojciech Rojek. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. S. 169–178.
- Chwałba, Andrzej. *III Rzeczpospolita. Raport specjalny*. Kraków: Literackie, 2005. 307 s.
- Ciesielski, Stanisław; Hryciuk, Grzegorz; Srebrakowski, Aleksander. *Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim*. Toruń: Adam Marszałek, 2003. 508 s.
- Ciesielski, Stanisław; Hryciuk, Grzegorz; Srebrakowski, Aleksander. *Masowe deportacje radzieckie w okresie II wojny światowej*. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego; Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 1994. 231 s.
- Czapiewski, Edward. Białoruś między polską a Rosją Radziecką — Litbiel (1919–1920), in *Polska i Białoruś w XX wieku: Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej* / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold. Wrocław: «Gajt», 2009. S. 37–48.
- Czubiński, Antoni. *Historia Polski 1864–2001*. Wrocław: «Ossolineum», 2002. 490 s.
- Czubiński, Antoni. *Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921*. Toruń: Adam Marszałek, 2002. 443 s.
- Dudek, Antoni. *Historia polityczna Polski 1989–2005*. Kraków: «Arcana», 2007. 535 s.
- Głowiński, Tomasz. *Zapomniany garnizon. Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza w Iwieńcu w latach 1924–1939*. Wrocław: «Gajt», 2009. 152 s.
- Gomółka, Krystyna. *Między Polską a Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922*. Warszawa: «Gryf», 1994. 263 s.
- Gomółka, Krystyna. Sprawa białoruska w koncepcjach Narodowej Demokracji w latach 1918–1922, in *Polska — Polacy — mniejszości narodowej* / Red. Wojciech Wrzesiński. Wrocław: «Ossolineum», 1992. S. 255–268
- Gruszczyk, Artur. Powrót dyktatury na Białorusi, in *Historia polityczna świata XX wieku 1945–2000* / Red. Marek Bankowicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. S. 791–793.
- Iwanow, Mikołaj. *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*. Warszawa; Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. 399 s.
- Jagięło, Michał. *Partnerstwo dla przyszłości. Szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Biblioteka Narodowa, 2000. 489 s.
- Kabzińska, Iwona. *Wśród «kościelnych Polaków»: Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 1999. 207 s.
- Kaczmarek, Ryszard. *Historia Polski 1914–1989*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. 992 s.
- Kamiński, Marek; Zacharias, Michał. *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*. Warszawa: Izdatelstwo «LTW», 1998. 315 s.
- Koseski, Adam. Białoruskie formacje zbrojne, in *Polska — Białoruś 1918–1945* / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa: Instytut Historii PAN. Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód; Stowarzyszenie Polska-Białoruś, 1994. S. 59–73.

Kościuk, Mariusz. Czynniki polski w stalinowskiej polityce represyjnej lat trzydziestych na Białorusi, in *Polska — Białoruś 1918–1945* / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa: Instytut Historii PAN; Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód; Stowarzyszenie Polska-Białoruś, 1994. S. 105–111.

Kukulka, Jerzy. *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–1996*. Warszawa: «Scholar», 1996. 731 s.

Kuźniar, Roman. *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*. Warszawa: «Scholar», 2011. 536 s.

Łaniec, Stanisław. *Białoruś w dobie kryzysu społeczno-politycznego (1900–1914)*. Olsztyn: Izdatelstwo «Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej», 1993. 133 s.

Łatyszczonok, Oleg. *Od Rusinów Białych do Białorusinów: U źródeł białoruskiej idei narodowej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006. 388 s.

Łuczak, Czesław. *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1993. 715 s.

Michałuk, Dorota. *Białoruska Republika Ludowa 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowości*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010. 597 s.

Michniuk Włodzimierz. Z historii represji politycznych przeciwko Polakom na Białorusi w latach trzydziestych, in *Polska—Białoruś 1918–1945* / Red. Wiesław Balcerak. Warszawa: Instytut Historii PAN; Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód; Stowarzyszenie Polska-Białoruś, 1994. S. 112–120.

Mickiewicz, Piotr. Polska wobec wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004–2009, in *Polska i sąsiedzi. Studia z dziejów kultury, gospodarki i myśli politycznej* / Red. Maciej hejger i Wojciech Skóra. Pruszcz Gdański; Słupsk: «Jasne», 2010. S. 365–375.

Mironowicz, Eugeniusz. *Białorusini w Polsce 1944–1949*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. 219 s.

Mironowicz, Eugeniusz. *Białoruś*. Warszawa: «Trio», 2007. 410 s.

Nałęcz, Tomasz. Odzyskana niepodległość, in *Samsonowicz, Henryk, Tazbir, Janusz, Łepkowski, Tadeusz, Nałęcz, Tomasz. Polska. Losy państwa i narodu do 1939 roku*. Warszawa: «Iskry», 2003. S. 415–574.

Paczkowski, Andrzej. *Pół wieku dziejów Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. 462 s.

Radzik, Ryszard. *Kim są Białorusini?* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004. 243 s.

Roszkowski, Wojciech. *Najnowsza historia Polski 1980–2002*. Warszawa: «Świat Książki», 2003. 294 s.

Roszkowski, Wojciech. *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. 636 s.

Ruchniewicz, Małgorzata. Polityka podatkowa wobec wsi w latach 1947–1948 jako jeden z instrumentów kolektywizacji zachodnich obwodów Białorusi, in *Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej* / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold. Wrocław: «Gajt», 2009. S. 63–74.

Ruchniewicz, Małgorzata. *Wieś zachodniobiałoruska 1944–1953*. Wybrane aspekty. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010. 477 s.

Rudkouski, Petr. *Powstawanie Białorusi*. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2009. 240 s.

Srebrakowski, Aleksander. Powstanie Związku Polaków na Białorusi oraz Związku Polaków na Litwie, in *Polska i Białoruś w XX wieku. Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej* / Red. Edward Czapiewski i Grzegorz Strauchold. Wrocław: «Gajt», 2009. S. 179–188.

Suleja, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wrocław: «Ossolineum», 1995. 386 s.

Śleszyński, Wojciech. *Okupacja sowiecka na Białostoczczyźnie w latach 1939–1941*. Białystok: Agencja Wydawnicza Benkowski. Białostockie Wydawnictwo Naukowe, 2001. 594 s.

Turonek, Jerzy. *Białoruś pod okupacją niemiecką*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1993. 287 s.

Wierzbicki, Marek. *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim: Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939–1941*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wolumen, 2000. 366 s.

Winnicki, Zdzisław. *Szkice i obrazy zaniemeńskie*. Wrocław: «Stowarzyszenie <Wspólnota Polska>. Oddział we Wrocławiu», 2000. 317 s.

Winnicki, Zdzisław. *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, 2003. 620 s.

Wnuk, Rafał. Między Scyllą a Charybdą. Niemiecka i sowiecka okupacja Polski 1939–1941, in *Niepiękny wiek XX* / Red. Jerzy Eisler i in. Warszawa: Instytut Historii PAN. Instytut Pamięci Narodowej, 2010. S. 127–140.